

För att bli synligt måste mäns våld mot kvinnor betraktas i hela sitt sammanhang, inte bara som en enskild handling. Med utgångspunkt i mordet på en ung kvinna argumenterar författarna för att det finns ett före och ett efter själva våldsdådet som flera samhällsinstanser idag förbiser.

Hederns försvarare. Den rättsliga hanteringen av ett hedersmord

Åsa Eldén & Jenny Westerstrand

Fadime Sahindal mördades av sin pappa efter år av trakasserier, våld och hotelser.¹ Från en uppväxt där familjens kontroll av henne gradvis ökade blev situationen akut när hon träffade en pojkvän som släktens män inte accepterade. Hon "blev" därmed en "hora", och för att familjens heder skulle återupprättas måste hon dö. Mordet sände chockvågor genom Sverige.

Fadimes historia fick stor uppmärksamhet, såväl före som efter hennes död. Mordet blev upptakten till otaliga debatter och politiska åtgärder. Det aktualiserade frågor om hur våld mot kvinnor i olika kulturella sammanhang tolkas i svenska samhälleliga kontexter – däribland den rättsliga hanteringen av våldsbrott där förövare, vittnen och/eller offer uppger att brottet föregåtts av anklagelser mot offret om att hon skadat familjens heder.

Mycket av debatten har handlat om ifall hedersrelaterat våld är "likt" eller "olikt" svenskt våld. I den här artikeln är vi inte upptagna av

den frågeställningen. Tvärtom menar vi att likt/olikt-tanken om (heders)våld skymmer möjligheterna att verkligen se våldet. Vi vill istället argumentera för att *ett sammanhållet perspektiv* på våld är en förutsättning för att nå bortom denna frågeställning och synliggöra våldsutsatta kvinnors livssituationer.

Fadimes våldsverklighet var känd för samhället. Politiker, myndigheter och allmänhet hade genom media hört hennes berättelse om sitt liv, hur hon levde utesluten ur familjen, utsattes för hot och våld från släktens män och om hur dessa män sade sig vilja döda henne för att hon "smutsat deras heder".²

Ändå lyckades polisen inte hjälpa Fadime. Hon erbjöds ett larmpaket och en skyddad identitet. Några andra ingripanden för att skydda henne från de manliga släktingarnas hotelser gjordes inte – kunde inte göras? – utöver att låta rättsmaskineriet gå sin gilla gång: förundersökning, åtal och rättegång mot pappan

och brodern för olaga hot och misshandel.³ Men hotbilden mot henne kvarstod och Fadime vände sig till media för att få skydd. ”Min bästa livförsäkring” sa hon två månader före mordet.

I januari 2002 hittade pappan sin dotter och sköt henne. I tingsrätten erkände han mordet.⁴ ”Nu är problemen borta”, sa han, ”den skam Fadime dragit över familjen är borttvättad och hedern återupprättad”. Med mordet sattes punkt.

Eller? Finns det en fortsättning efter mordet, och fanns det en större bild innan mordet begicks, som aldrig blev hanterad av polis och rättsväsende?

Mordet på Sara – syfte och frågeställning

I denna artikel står ett annat rättsfall i centrum: mordet på Sara i Umeå vintern 1996. Artikelns övergripande syfte är att analysera den rättsliga hanteringen av hoten mot och mordet på Sara. I analysen fokuserar vi det sammanhang i vilket gärningsmännen och offret levde, agerat och tolkat sina handlingar och erfarenheter, relaterat till myndigheters agerande och rättsväsendets tolkningar av våldsdåden. Vi vill undersöka om de verktyg samhället tillhandahåller för att bestraffa våld mot kvinnor kan sägas vara adekvata.

Följande problemställning är vår utgångspunkt: Kan ett *sammanhållet perspektiv*, där kvinnors erfarenheter erkänns hänga ihop och där deras livssammanhang synliggörs, ge en bättre grund för att tillvarata våldsutsatta kvinnors rättigheter i rättens utformning än ett *fragmenterat perspektiv*, där våld analyseras som enskilda och avgränsade handlingar?

För att närma oss den juridiska förståelsen av det våld Sara utsattes för kommer vi att hämta analysverktyg från feministisk sociologisk våldsforskning, där en sammanhållen förståelse av mäns våld mot kvinnor är central.⁵

I stället för ett fragmenterat perspektiv ser vi dels samband mellan olika våldsformer (t ex hot och fysiskt våld) och dels samband mellan vad som brukar kallas de små, obetydliga, till och med vardagliga händelserna (hotelser brukar exempelvis inte tolkas som en form av våld, utan som något ”mindre allvarligt”⁶) och de ”grova” våldshandlingarna (som misshandel och mord). Vi visar här att samhällets möjligheter att ”se” det grova våldet är avhängigt av att man synliggör också det så kallade ”lilla” våldet. Vidare ser vi samband mellan våld utövat av olika män (t ex bröder, fäder, farbröder) och riktat mot olika kvinnor (t ex systrar, mammor) och förutsätter att man för att förstå dessa våldshandlingar som just våldshandlingar bör analysera dem som utövade i ett *kulturellt sammanhang*.⁷ Här pekar vår analys på det fruktlösa i att relatera frågan om hedersrelaterat våld som likt eller olik ”svenskt” våld.

Den empiri vi väljer för en analys av hur rättsens våldsförståelse svarar mot kvinnors erfarenheter, dvs hoten mot och mordet på Sara, förstår vi som ett brott begånget i ett *hederskulturellt sammanhang*. Vi använder det i betydelsen en normativ – men inte determinerande – tolkningsram, där kulturella föreställningar om hur mäns heder kopplas till kvinnors sexuella beteende kan användas för att förklara och urskulda mäns våldsutövning.

Vi kommer att argumentera för att mordet på Sara, liksom mordet på Fadime, kan förstås i ett sammanhang; ett kollektiv av män som med hänvisning till familjens heder under en längre tid, genom olika typer av våld och kontroll, och i varierande grad från man till man har begränsat, kränkt och slutligen utsläckt en ung kvinnas liv. Samtidigt har rättsordningen inte förmått straffa andra än mordets ”direkta” – och självutnämnda – gärningsmän. I den

rättsliga hanteringen av mordet tycks de sammanhang i vilka dessa unga kvinnor lever och dör fragmenteras och försvinna, och de manliga släktingar som kontrollerar, hotar och miss-handlar går fria; de hamnar utanför rättens bestämmelser.

Inledningsvis gör vi en kort genomgång av några juridiska utgångspunkter och berör metodproblem speciellt förknippade med vårt projekt att belysa juridiken ur ett feministiskt sociologiskt perspektiv. Sedan presenterar vi mer ingående det sammanhållna perspektiv vi använder i analysen av den rättsliga hanteringen av mordet på Sara, för att därefter kronologiskt följa rättsfallet.

Kvinnor på kollision med rätten?

En grundläggande fråga för den feministiska rättsvetenskapen har varit att visa om, och i så fall hur, rättens uppbyggnad kan sägas ge uttryck för, och reproducera, ojämlikheten mellan könen. En fråga som följt i spåren på denna diskussion är om rätten alls är användbar för kvinnor som utsatts för brott.

Inom feministisk rättsteori finns en kritik av de principer som bär upp vårt västerländska rättssystem – vilket kan sammanfattas under begreppet rättsstaten – för att de utesluter kvinnor som rättssubjekt. Kritikerna menar att rättsstatens princip vilar på en liberal idétradition vars begreppsliga föreställning om rättssubjektet utgörs av en könlös individ.⁸ Enligt den rättsstatliga tanken ska rättssystemet bäras upp av principer vilka slår vakt om individens rättssäkerhet, där begreppet rättssäkerhet relaterar till förutsebarhet och trygghet vad gäller den offentliga maktutövningen. Tanken om rättsstaten vilar därmed på dikotomin privat-offentligt, där rättens uppgift främst kan sägas vara att reglera förhållandet mellan stat och individ, samt i viss mån mellan individer i den

offentliga sfären. Privatlivet är enligt denna tradition den begreppsliga gräns bortom vilken lagstiftaren inte bör ges tillträde.

Vissa grundläggande drag i det som enligt rättstatstanken konstituerar ett rättssystem kan därmed sägas stå i konflikt med ett erkännande av relationer mellan människor som könade och ojämlika. Konkret har dess fokus inneburit att många områden av vikt för kvinnors vidkommande länge lämnades utanför den rättsliga regleringen, och endast med svårighet – om alls frågor somliga – i efterhand kan föras in i den rättsliga materien.

En juridisk ingång – eller flera

Juristen Kerstin Berglund har i en artikel skisserat några av grunddragen i den problematik som möter när rättens användbarhet rörande brott avseende mäns våld mot kvinnor ska förstås ur ett genusrättsligt perspektiv.⁹ Berglund diskuterar rättens användbarhet dels på en *tillämpningsnivå*, där huvudfrågan kan sägas handla om huruvida en gärning överhuvudtaget är straffbar, dels på *systemnivå*, där frågan är vilka värden rättsordningen bör skydda, och varför.

På tillämpningsnivån pekar Berglund på formella begränsningar i straffrätten. Dessa relaterar till straffrättens dogmatiska karaktär, dvs att den är starkt knuten till principer för rättssäkerhet. En central sådan princip är den så kallade legalitetsprincipen. Enligt denna ska det straffbara området i ett brott vara så tydligt avgränsat att det i förväg går att avgöra vilka gärningar som är straffbara och vilka som inte är det. Detta innebär att tolkningsutrymmet inom straffrätten är litet. Varje tolkning ska kunna motiveras utifrån auktoritativa källor, och eftersträva största möjliga konsekvens.¹⁰ Feministisk rättsvetenskap har pekat på svårigheterna att hitta tolkningsargument innan-

för de traditionella rättskällorna som relaterar till kvinnors erfarenheter av våld. Eftersom tolkningsargumenten ska finnas ”inom systemet” blir det därför svårt att finna vägar att föra in ny kunskap om våld mot kvinnor i straffrätten.

Förutom dessa, som Berglund kallar formella problem, identifierar hon även materiella begränsningar på tillämpningsnivån, vilka relaterar till de underliggande principer som straffrätten bygger på, exempelvis skuldprincipen, konformitetsprincipen och proportionalitetsprincipen. Dessa principer syftar till att skapa ett sammanhängande system, bland annat anger de vissa värdemässiga samband som tjänar till ledning vid tolkningsverksamheten. Deras praktiska funktion är främst att garantera gärningsmannens rättssäkerhet.¹¹ Straffrättens fokusering på gärningsmannen medför att det blir problematiskt att föra en rättslig argumentation kring brottsoffrets intressen.

Sammantaget kan problemen på tillämpningsnivån, med Berglund, formuleras som att kritikern befinner sig inom ett slutet, dogmatiskt system där det är svårt att föra in (tolknings)argument ”utifrån”, samt att det saknas en position att argumentera från när man vill synliggöra brottsoffrets – kvinnors – erfarenheter av våld.

På systemnivå handlar svårigheterna om vilka principer som lagts bakom enskilda kriminaliseringar. Varje kriminalisering baserar sig på en föreställning om ett skyddsvärt ändamål – *skyddsintressen*. Kriminaliseringen utpekar de gärningar som innebär skada, eller fara för skada, i förhållande till de skyddsintressen som ska skyddas.¹² I vårt rättssystem utgår valet av skyddsvärda intressen från klassiska liberala ideal, där relationen mellan samhällsmedborgarna förstås i termer av avtal mellan jämbördiga individer, och som inte relaterar till kön.

Exempel på skyddsintressen bakom Brottsbalkens brott är skyddet för liv och hälsa, kap 3, och frihet och frid, kap 4.

De problem Berglund skisserar gör att vi, istället för att som traditionell rättsvetenskaplig metod ta utgångspunkt i olika rättsregler eller deras bakomliggande ändamål, kommer att ta vår utgångspunkt i ”samhällsproblemet” hedersrelaterad brottslighet mot kvinnor.¹³ Vi kommer att argumentera från en rättslig utanförposition när vi följer den rättsliga hanteringen av hoten och mordet på Sara, i det att vi insisterar på att kvinnors våldsverkligheter är viktiga att synliggöra trots, eller just på grund av, att det saknas juridiska verktyg och begrepp som inrymmer sådana erfarenheter.

Dessa brister finner vi på alla nivåer av systemet. Vi kan därför inte välja *en* rättslig nivå att utgå från i vår undersökning, utan måste röra oss mellan förundersökning, åtalsupplägg och dom – liksom mellan rättsdogmatisk nivå och systemnivå – när vi ska belysa rättens hantering av Saras våldsverklighet, sedd utifrån en sammanhållen våldsförståelse.

Fragmenterat vs sammanhållet perspektiv

Det straffrättsliga regelsystemet i Sverige har en fragmentarisk karaktär och fokuserar på enskilda handlingar. Endast i undantagsfall läggs vikt vid en serie gärningar som konstituerar ett levnadssätt eller ett kontrollerat tillstånd.¹⁴ Vidare fokuseras på vad som har hänt, och alltså inte på prognoser. Som en följd av att straffrätten tar sikte på enstaka gärningar koncentreras bevisningen normalt på ett preciserat händelseförlopp; inte sällan på den nivå av detaljering att det i ett misshandelsmål kan vara fråga om att föra bevisning om enskilda sparkar och slag.

Givet detta fokus på enskilda och avgränsade handlingar kommer vi att tala om straffrätten som präglad av ett fragmenterat perspek-

tiv; i betydelsen att gärningar och led i skeenden skiljs från varandra, men också att olika gärningsmän och olika brottsoffer skiljs åt. Denna rättens fragmenterade våldsförståelse kan tolkas i en vidare kontext, i linje med vad sociologen Nea Mellberg kallar *åtskiljandets diskurs*.¹⁵

Mellberg utvecklar detta begrepp i sin avhandling, där hon använder det i betydelsen "ett i samhället vanligt tankemönster som innebär en fragmentarisering av olika uttryck för sexualiserat våld". När våld förstås enligt åtskiljandets diskurs splittras och skiljs olika våldsformer från varandra (t ex hot från våld), vilka som utsätts för våldet (t ex mödrar från barn) och vilka som utövar våldet (t ex olika män i en familj). Våldet separeras också från de kulturella sammanhang där det utövas. Åtskillnadens diskurs kan vidare, menar Mellberg, i kombination med en avvikelsediskurs där individer, familjer eller sociala omständigheter ses som avvikande, skapa ett "Vi" och ett "Dom" som enkelt låter sig användas för att förklara våld och övergrepp som marginella fenomen, med speciella offer och förövare. Detta gör åtskillnadens diskurs funktionell för att dölja våld, menar Mellberg.

I omfångsundersökningen *Slagen dam* framkommer en bild av mäns våld mot kvinnor som utmanar åtskillnadstänkandet.¹⁶ Där märks samband mellan olika former av våld, mellan hotelser, fysiskt- och sexuellt våld, och mellan våld och andra kontrollerande beteenden utövade av män och riktade mot kvinnor.¹⁷ Här blir samband synliga mellan vad som tidigare förstås som "lindrigt" våld (hot), och "grövre" våld (fysiskt och sexuellt). Enligt *Slagen dam* ger också hotelser allvarliga konsekvenser för kvinnornas hälsa. Hot framstår därmed som en allvarlig form av våld som inte kan separeras från andra, så kallade grövre vålds-

former.¹⁸ Mellberg bekräftar denna våldsbild. Hon argumenterar för att barns och mödrars utsatthet för olika former av våld från män måste förstås sammanhållet när det gäller vem som utsätter, vem som blir utsatt och i vilka sociala och kulturella sammanhang våldet utövas.¹⁹

Detta pekar mot att ett sammanhållet perspektiv i analyser av mäns våld mot kvinnor kan vara avgörande för möjligheten att tolka kvinnors livssammanhang.²⁰ I vår analys använder vi ett sammanhållet perspektiv i betydelsen att vi ser samband mellan olika våldsformer (ex hot och fysiskt våld men också mellan icke kriminaliserade och kriminaliserade gärningar) och våld utövat av olika män (ex bröder, pappor, farbröder) som riktas mot olika kvinnor (ex systrar, mammor, kusiner). I framställningen talar vi ändå om hot och våld/mord, eftersom det i en juridisk tolkning refererar till olika brott.

Med det sammanhållna perspektivet ser vi ett samband mellan ett synliggörande av "det lilla" våldet, och möjligheterna att se och förstå "det grova" våldet. Vi förutsätter vidare att för att förstå vad en våldshandling betyder måste den analyseras i sitt kulturella sammanhang, relaterad till exempelvis kulturella föreställningar om kön.²¹

I förundersökningen, tingsrätts- och hovrättsdomen om hoten mot och mordet på Sara förekommer uppgifter om omfattande hot och våld, såväl från enskilda vittnen som i uppgifter hämtade ur svenska myndighetsanteckningar. Vi förstår dock inte det rättsliga materialet som avspeglings av en empirisk verklighet, utan som tolkningar av människors berättelser om händelser och handlingar. En utgångspunkt för vår analys är därmed att materialet vi arbetar med är olika aktörers tolkningar; att vi som samhällsforskare har till-

gång till tolkningar av en verklighet.²²

Det rättsliga materialet är också präglad av att det är skapat i ett specifikt syfte: att föra bevisning om ett brott. Vår tolkning av materialet görs i ett annat syfte och med andra utgångspunkter än den juridiska tolkningen; med ett sammanhållet perspektiv som utgångspunkt tecknar vi Saras våldsverklighet.²³

Saras våldsverklighet – kontroll, hot, våld

Sara stryps i en snödriva en kall decembernatt, några veckor före sin sextonde födelsedag.²⁴ Hon mördas av sin bror och kusin, vi kallar dem Ahmed och Tarek. Några timmar efter mordet anmäler de sig själva hos polisen och erkänner sitt brott.

Saras banemän döms i tingsrätten och hovrätten för mord och för att ha gjort sig skyldiga till grovt olaga hot veckorna innan mordet. Men i förundersökningen framkommer uppgifter om att dödshoten sträckt sig flera år tillbaka i tiden. Dessutom har Sara utsatts för fysiskt våld långt innan hon mördades. I uppgifterna om våldsutövning framstår andra män – pappan och farbröderna – som betydligt mer aktiva än Saras bror och kusin. *I vår tolkning av det rättsliga materialet framträder därför bilden av en våldsverklighet där de unga mäns våld och hot mot Sara är delar i en större helhet.*

Flera av de personer som hörs i utredningen, däribland svenska myndighetspersoner, uppger att de hört Sara själv tala om att hon levde under dödshot. Bland annat finns uppgifter om att hon dödsförskrämd ska ha berättat hur en farbroder tagit henne åt sidan och sagt att ”du ska inte tro att du slipper döden bara för att din mamma gjorde det”; mamman var enligt uppgifter ”dödsdömd” när familjen kom till Sverige och fick leva bara för att hennes barn fortfarande var små. Mamman upp-

ger i förhör att pappan vid upprepade tillfällen utsatt såväl henne som Sara för hot och fysiskt våld, och pappan dömdes ett par år före mordet för att ha misshandlat Sara.²⁵

I förundersökningen finns också uppgifter från en kvinna som tidigare sällskapade med en av Saras farbröder, om ett rådslag ett par år före mordet. Släktens män ska ha samlats för att diskutera ”problemen” kring Sara, exempelvis att hon ville ha större frihet. När farbrodern berättade för sin flickvän om att Sara fått sin ”dödsdom” av släktens män, hotade han samtidigt henne: ”om du varnar henne eller någon myndighet så ska vi fixa dig”.

Också i utredningens uppgifter om Ahmed och Tareks hot mot Sara framträder ett sammanhang ”bakom” de unga männen:

Fadern [har] sagt till Ahmed att Sara skulle leva enligt deras seder och ej leva som en svensk flicka och att Ahmed hade i uppdrag att kontrollera Saras klädsel, om hon var ute och dansade och hur hon uppträdde bland sina kompisar.
(förhör med Saras mamma)

Tarek [sa] att han inte kunde vara kompis med Ahmed därför att Ahmed inte klarade av att döda Sara. Tarek sa också att han fått höra att Sara blivit en hora och att det var känt i staden [...] Tarek [påstod] att alla farbröder i släkten tyckte illa om Ahmed för att han inte dödade Sara.
(förhör med vän till Tarek)

Enligt vår tolkning av materialet kontrollerades, hotades och misshandlades Sara under flera år innan hon till slut mördades. Aktörerna i denna omfattande kontroll och våldsutövning var flera av Saras manliga släktingar, män som syns agera kollektivt.

Våld i ett hederskulturellt sammanhang

För att förstå kvinnors våldsverklighet analyserar vi kontroll, hot och våld som handlingar utövade i ett kulturellt sammanhang, i betydelsen en normativ tolkningsram vilken, genom människors agerande i olika situationer, hela tiden skapas och omskapas.²⁶ Vi antar också att denna tolkningsram på en empirinära nivå, dvs i människors egna tolkningar, kan vara stabil och statisk. Detta förutsätter att individer hela tiden förhåller sig till kulturella föreställningar (i betydelsen antaganden om hur något "är") som de kan välja att bryta eller bekräfta.²⁷

I linje med en konstruktivistisk kulturförståelse förutsätter vi vidare att ett kulturellt sammanhang inte "finns" per se, i en konkret empirisk verklighet, som en homogen och statisk helhet.²⁸ I vår förståelse av en tolkningsram som normativ ligger att individer inte "fritt" kan välja hur kulturella föreställningar ska tolkas, utan att de hänger samman och får betydelse i ett sammanhang.²⁹

I Saras våldsverklighet aktualiseras, i exempelvis våldshandlingar, kulturella föreställningar som gör att vi väljer att tala om brotten mot Sara som brott begångna i ett *hederskulturellt sammanhang*, och om mordet på Sara som ett *hedersmord*.

Ett hederskulturellt sammanhang förstår vi som en tolkningsram där individens beteende inte skiljs från kollektivets heder.³⁰ Kollektivet kan ges olika betydelse, exempelvis en familj/släkt eller en vidare tillhörighet som "religion" (t ex muslimer, kristna) eller "kultur" (t ex araber, kurder). Mäns heder förstås som kopplad till kvinnors beteende, och en kvinna som i andras tolkning signalerar "fel" – klätt i termer med sexuella anspelningar som "hora" – drar skam över kollektivet och måste tillintetgöras för att hedern ska återupprättas.

Kollektiv tillhörighet får med andra ord oli-

ka betydelse för kvinnor och män. En man kan agera i strid med andras förväntningar utan att det skadar kollektivets heder. En kvinnas beteende däremot – hennes goda eller dåliga rykte – blir inte bara hennes egen angelägenhet utan drabbar män i hennes närhet. Mäns heder upprätthålls eller hotas genom deras kvinnliga släktingars rykte, och en kvinnas ärbarhet och rykte har betydelse bara som mannens heder.³¹

Om en kvinna fått dåligt rykte, bildligt eller bokstavligt förlorat sin oskuld, placeras hon på "fel sida" i en splittrad kvinnlighet där *hora* och *oskuld* förstås som ömsesidigt uteslutande och essentiella kvinnokategorier.³² Här kan en kvinnas rykte – om hon följer eller bryter normativa krav – tolkas som en fråga om liv eller död. I berättelser om kvinnors erfarenheter kan kulturella föreställningar om hora och oskuld bli kroppsliga och konkreta; de kan uppfattas som statiska inte bara på en föreställningsnivå utan också i det levda livet.³³ En kvinna med dåligt rykte har för alltid lämnat den ena kategorin, en ren och orörd oskuld, för den andra, en oåterkalleligen besudlad hora. Först när en kvinna med horastämpel inte längre finns – när hon är fysiskt eller socialt tillintetgjord – återupprättas kollektivets heder.³⁴ Skulden för mordet läggs på kvinnan.

I det följande analyserar vi den rättsliga tolkningen av de gärningar som var aktuella i utredningen – olaga hot och mord – och ställer dem i relief mot en förståelse av Saras våldsverklighet utifrån ett sammanhållet perspektiv. Vi ska alltså se närmare på våld som utövats i en hederskulturell kontext i möte med den juridiska kontexten och vi ska använda en sammanhållen våldsförståelse för att betrakta mötet. Hade det, inom ramen för den straffrätt som ytterst ska "förstå" ett brott begånget i Sverige, varit möjligt att göra Saras våldsverklighet rättsligt synlig?

Brottet olaga hot – en momentan kränkning

Begreppsligt syns inte våldsformen hot ha tilldragit sig något större intresse i den juridiska litteraturen, tvärtom tycks hot förstås som ett relativt okomplicerat begrepp. Inte heller i förarbeten eller praxis hittar man några djupare reflektioner om hot som våldsform och brott.³⁵

Brottet olaga hot regleras i Brottsbalken 4:5. Det syftar till att ge straffrättsligt skydd för vissa angrepp mot en enskild persons känsla av trygghet till liv, hälsa och egendom. Brottet är ett fridsbrott.³⁶ Enligt stadgandet ska den som lyfter vapen mot annan eller eljest hotar med brottslig gärning på sätt som är ägnat att framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom, dömas för olaga hot. Straffet är böter eller fängelse högst ett år, om brottet är grovt lägst sex månaders fängelse och högst fyra år.

Hotet ska ha varit ägnat att framkalla allvarlig fruktan för den personliga säkerheten, men något syfte hos gärningsmannen utöver att inge offret denna momentana fruktan anges inte. Enligt bestämmelsen är det den hotades perspektiv som ska stå i förgrunden, det är följaktligen tillräckligt att hoten för den hotade framstår som allvarligt menade.³⁷ Under bestämmelsen inryms vidare att hotelser kan ta sig många olika uttryck – direkta vapenhot, muntliga dödshot, muntliga hot om misshandel eller skadegörelse, även underförstådda hot vilka framstår som klara endast mot bakgrund av tidigare händelser och hot mot tredje person, osv.

Bestämmelsen om olaga hot lämnar ett vitt fält öppet för tolkningar.³⁸ Oaktat detta syns förståelsen av vad ett hot begreppsligt innebär vara begränsad till att röra *en momentan kränkning*, en gärning ”i stunden”. Detta framgår inte explicit av legaldefinitionen, men be-

stämmelsen synliggör inte hotelser som en del av en våldsutövning i ett könskulturellt sammanhang, där hoten syftar till kontroll av kvinnors livsutrymme. Istället ”stannar” den vid att förstå det förkastliga i hotet som att det framkallar allvarlig fruktan för säkerheten till person – dvs utgör en kränkning av den könsneutrala individens känsla av frihet och frid. Därmed har ett viktigt område för lagstiftningen att omfatta, mäns kontroll av kvinnor, förbigåtts med tystnad.

Bestämmelsen om olaga hot tar mycket riktigt sikte på (vissa fall av) hot, oavsett om hoten använts som ett medel för tvång eller utan sådant syfte.³⁹ Den juridiska bedömningen fokuserar följaktligen på den avgränsade gärningen, hotet ”i sig” – utan att giltiggöra hotens roll som medel för att kontrollera den hotades hela liv.

I praxis märks denna förståelse av hot som en momentan kränkning särskilt tydligt när brottet ska bedömas som grovt eller inte. Det framgår då att en begreppslig skillnad görs mellan hotets allvarlighet (dess art) och dess varaktighet; d v s hotet splittras först upp i olika moment, vilka sedan åter relateras till varandra. I RH 1996:28 hade en man trängt in i en klubblokal och under 20 minuter hållit en pistol mot en annan mans huvud och bröst under det att hotelser också uttalades mot hans kamrater. Hovrätten gjorde bedömningen att ”på grund av hotets art och långa varaktighet är brottet att anse som grovt”. På motsvarande sätt resonerar hovrätten i RH 1997:162. Hotet – en kniv hölls mot en persons strupe – ansågs inte som grovt bland annat för att ”hotet kan [...] inte bedömas ha varit av längre varaktighet”.

Hotets varaktighet relaterar alltså till den konkreta och avgränsade situationen där hoten uttalas eller på annat sätt utförs. Liksom

straffrätten i dess helhet kan brottet olaga hot därmed sägas utgå från ett fragmenterat perspektiv i linje med det Nea Mellberg kallar *åtskildets diskurs*,⁴⁰ och kvinnors våldsverkligheter blir rättsligt synliggjorda endast i den del de kan formuleras med hjälp av denna förståelse. Men hur svarar den rättsliga förståelsen mot bilden av Saras våldsverklighet?

Hoten i ett hederskulturellt sammanhang

Sara ansågs vara ett problem för de manliga släktingarna genom hennes sätt att vara. Hennes bror Ahmed fick i uppdrag att kontrollera henne; hur klär hon sig? Dansar hon? Hur betar hon sig bland vänner? Sara får en horastämpel och hennes rykte relaterades till ett kollektiv som kallas "familjen" men också till en vidare tillhörighet som kontrasteras mot "det svenska". För att hedern ska återupprättas får hon enligt vittnesuppgifter sin dödsdom.

Om vi förstår de dödshot manliga släktingar riktade mot Sara som hot uttalade i ett hederskulturellt sammanhang kan hoten tolkas som en markering mot, och ett led i en kontroll av, en kvinna som fått en horastämpel och därmed skadat det manliga slätkollektivets heder.

För den kvinna som fått en horastämpel och som hotas till döden försvinner inte hoten strax efter att de uttalats. Hoten kopplas till hennes eget beteende; genom sitt uppträdande har hon ådragit sig dåligt rykte och därmed skadat släktens män. När hoten vidare förstås i ljuset av att ett dåligt rykte kan vara svårt – kanske omöjligt – att bli av med, och att hon lever nära och dagligen konfronteras med dessa män, framstår hennes livssituation som mycket farlig. Hoten framkallar inte bara fruktan där och då, när de uttalas, utan innebär en omfattande begränsning av Saras handlingsutrymme.

Att förstå hoten som en momentan kränkning blir i vår tolkning att tömma dem på betydelse.

Hoten enligt domen: två veckor innan mordet

Ahmed och Tarek åtalades i tingsrätten för grovt olaga hot mot Sara; Ahmed för att ha hotat att döda henne under hösten och fram till den 8 december och Tarek för att ha uttalat hot den 7–8 december, en vecka innan mordet. Förhör hölls med ett antal personer avseende deras iakttagelser rörande de båda männen påstådda hotelser. Inget av vittnena kunde lämna uppgifter om att Saras bror skulle ha hotat henne under hösten.

Rätten fäster i huvudsak tilltro till de vittnen som berättar om broderns och kusinens hotelser, och eftersom endast vaga uppgifter stödjer att brodern uttalat hot under hösten, vinner åtalet inte bifall i denna del. Däremot anser rätten det styrkt genom den muntliga bevisningen att de båda männen uttalat hotelser under två veckor före hennes död. Ahmed och Tarek döms för olaga hot enligt åtalet i denna del.⁴¹

Hoten i Saras liv: flera år tillbaka i tiden

Varken i förundersökningen eller i vittnesmålen inför tingsrätten finns entydiga uppgifter om att Ahmed och Tarek skulle ha hotat Sara, utöver de hot de döms för. Som vi visat finns dock uppgifter i materialet om ett vidare sammanhang där hot och våld riktats mot Sara, som åklagaren valde att inte ta upp i målet. En hotbild där Saras pappa och farbröder tycks ha varit pådrivande i större utsträckning än brodern och kusinen finns också dokumenterad hos svenska myndigheter, långt tidigare än polisutredningen rörande händelserna vintern 1996.

Under flera år hade Sara och hennes familj kontakt med socialtjänsten.⁴² I myndighetens

handlingar finns återkommande noteringar om att Sara till flera personer uppgett att hon var dödsdömd och livrädd för sin pappa. Denna fruktan avfärdas i flera utredningar som drastisk och barnslig. Samtidigt refererar man till hur pappan inför tjänstemän sagt att Sara inte längre är hans dotter, att hon är en stor skam för familjen och att hon kommer att dö förr eller senare – om inte för hans hand så kanske för någon annans. I juni 1994 får pappan dagsböter och villkorlig dom för misshandel av sin dotter. I förhör talar han själv om brottet som ett enstaka tillfälle då han ”tappade fattning”, eftersom Sara snattat.

Sara bodde under en period i ett svenskt fosterhem, men tvångsplacerades sedan hos sin farbror för en tid. Enligt socialtjänstens utredare uttryckte Sara stark rädsla för att skadas, och till och med mördas, om hon levde med sin pappas släkt, och hon var mycket bestämd på att hon ville bo kvar i fosterhemmet. De utredande tjänstemännen medgav att det fanns viss risk för att Sara skulle utsättas för våld från manliga släktingar, men menade att i ett svenskt hem skulle hon förlora sin identitet, sitt ursprung och språk, eftersom faderns släkt då inte skulle acceptera henne. Socialtjänsten ansåg att farbrodern kunde tas på orden när han försäkrade att han skulle skydda henne från resten av slakten, och man fattade beslut om tvångsplacering. Placeringen gjordes med polishandräckning eftersom Sara vägrade flytta frivilligt.

I förundersökningen framkommer alltså uppgifter om att Sara utsattes för hot och fysiskt våld av flera män i slakten, och att detta kommit till socialtjänstens kännedom. Varför nådde inte dessa gärningar rättslig prövning?

”Kulturkrock” eller våldsverklighet?

Centralt i socialtjänstens utredningar är en tolkning av Saras familjesituation som en ”kon-

flikt” grundad i en ”kulturkrock”; Sara ville vara ”svensk”, hennes pappa ville att hon skulle vara ”arabisk”. Det överordnade intresset när man söker en lösning tycks vara att Sara inte ska förlora sin ”ursprungsidentitet”. Att hon och hennes mamma utsätts för upprepade dödshot och misshandel kommer därmed att tolkas som underordnat; påståenden vilka tas till handlingarna men utan att följas upp. Följaktligen görs ingen polisanmälan mot pappan och farbröderna.⁴³

I socialtjänstens handlingar görs inga försök att utreda Saras *våldsverklighet* – att betrakta henne som en kvinna utsatt för våld av män. Våldet försvinner när det omtolkas till en ”konflikt”.⁴⁴ När Sara sedan mördades – det öde hon själv tycks ha förutspått – fanns därmed inte heller några byggstenar av substans för rättsväsendet att grunda ett åtal på där hoten och våldet mot Sara kunde synliggöras. Vi hittar mängder av uppgifter om våld i förundersökningsmaterialet, men detta är i mycket liten utsträckning dokumenterat och fört till polisens kännedom på ett sätt som gör att det kan läggas till grund för samhällets sanktioner mot våldsanvändning.

När våldet osynliggörs redan i socialtjänstens utredningar har möjligheterna för rättsväsendet att bestraffa de män som hotade Sara – och som i vår tolkning också var delaktiga i hennes död – väsentligen försvårats. Åklagarens uppgift blir att med juridiska verktyg, vilka vi har visat utgår från ett fragmenterat perspektiv, föra bevisning om gärningar och omständigheter som inte dokumenterats så att de kan tjäna som underlag för ett åtal. Därmed visar sig de verktyg som rättsväsendet har att arbeta med fallera som instrument för att fånga kvinnors våldsverklighet. När inte det ”lilla” våldet erkänns och synliggörs försvinner de verktyg som behövs för att kunna se och tolka

”grovt” våld, när kvinnor utsätts för det.

Sara-fallet illustrerar hur rättsväsendet är beroende av vad socialtjänsten ”sett” när kvinnors våldsverkligheter ska prövas mot rättens beskrivningar – legaldefinitionerna – av våldsbrott. Vårt analytiska grepp visar sig därmed peka utöver vårt fokus på rättens hantering av de brott Sara blev utsatt för. Ett sammanhållet perspektiv på våld framträder som nödvändigt att anlägga för alla samhällets instanser i deras hantering av våld mot kvinnor. Dels för att de själva ska kunna agera inom ramen för den egna verksamheten, men också för att andra instanser som man samverkar med ska ha möjlighet att fullfölja sina uppgifter.

Mordet – några minuter i en snödriva

Genom åtalsupplägget rörande hoten – och långt tidigare i socialtjänstens hantering – har det sammanhang i vilket Sara mördades förlorats ur sikte. Också i tingsrättens resonemang om mordet framstår brottet som en avgränsad händelse.

När någon uppsåtligt berövar annan livet ska bedömningen av gärningen ta sin utgångspunkt i bestämmelsen om mord, Brottsbalken 3:1. Därefter undersöks om gärningen med hänsyn till de omständigheter som föranlett den eller i övrigt är att anse som mindre grov. I så fall aktualiseras bestämmelsen om dråp. Det innebär att domstolen, om den finner att Ahmed och Tarek uppsåtligt berövat Sara livet, har att avgöra om sådana förmildrande omständigheter var för handen.

Efter att ha konstaterat att Ahmed och Tarek genom sitt agerande orsakat Saras död, undersöker tingsrätten om handlandet motsvarats av ett uppsåt att beröva henne livet. Domstolens bedömning inriktas på att undersöka om täckningsprincipen är tillgodosedd, dvs den princip som säger att för att ansvar ska

kunna utdömas krävs både otillåten gärning och personlig skuld. Männens (otillåtna) fysiska agerande, knutet till ett uppsåt som har omfattat följderna av agerandet, avgör om handlingen är straffbar eller inte.

Ahmed och Tarek uppger att det inte varit deras avsikt att döda Sara. De talar om ett vanligt gräl som Sara startade och som slutade med att de råkade döda henne. Rätten anför mot deras berättelser att de iordningställt en effektiv strypsnara. Snaran om Saras hals har dragits åt med stor kraft, vilket tyder på uppsåt att döda och inte bara – vilket männen själva hävdar – hindra henne från att skrika. Även deras egna uppgifter om händelseförloppet och vittnesuppgifter från två personer som uppehöll sig i närheten, menar rätten pekar i samma riktning. Rätten gör bedömningen att

[...] omständigheterna sammantagna är sådana att det får anses ställt utom rimligt tvivel att det varit både Ahmed och Tareks avsikt när de drog åt snaran om Saras hals att döda henne (vår kursivering).

Brottsobjektet i bestämmelsen om mord är Saras liv, och bedömningen koncentreras följaktligen på den gärning som leder till hennes konkreta död. Den juridiska metoden illustrerar vilka aspekter av en våldshandling en fragmenterad förståelse av våld synliggör. Enligt vår tolkning av förundersökningens uppgifter och socialtjänstens handlingar mördades Sara efter år av dödshot. I den rättsliga hanteringen däremot, blir Ahmed och Tareks handlande – att ta Saras liv genom att strypa henne – förstått som ett händelseförlopp som sträcker sig över några minuter.

Ett sammanhang skymtar

När domstolen funnit att männen haft för av-

sikt att döda Sara är nästa steg att undersöka om någon omständighet talar för att gärningen ska bedömas som dråp. Här skymtar ett sammanhang, men som en fråga av relevans för om gärningsmännen i någon mån kan ursäktas.

Tingsrätten konstaterar först att Ahmed och Tarek åtminstone en vecka före mordet hotat att döda Sara, och att hotbilden därefter förstärkts. De uppgifter som finns om vad som förekommit före och efter den fest de alla tre deltog i kvällen före mordet, menar domstolen ”talar starkt för att Ahmed och Tarek då beslutat att döda Sara så snart tillfälle gavs”.

Dessa omständigheter gör att det får anses uteslutet att Ahmed och Tarek berövat Sara livet i hastigt mod, menar tingsrätten och fortsätter:

Utredningen i målet ger otvetydigt vid handen att den verkliga orsaken till att Sara bragts om livet var att hon en längre tid misshagat Ahmed och Tarek *men sannolikt även andra manliga anhöriga genom att bryta mot det kulturella mönster hon förväntades följa* och vilja leva ett vanligt tonårsliv som andra flickor i Sverige (vår kursivering).

Tingsrätten menar att utredningen inte visar några omständigheter som talar för att gärningen bör bedömas som mindre grov. De båda männen döms för mord.

Så har Saras manliga släktingar skymtat i den rättsliga bedömningen, men utan att själva ställas till svars. Det är först när resonemanget nått fram till Saras död som vi ser dem nämnas i rättens bedömningar. I den bild rätten ger av hennes liv före mordet ”finns” inte de vuxna männen, och därmed inte heller det våld de utövar; deras agerande var inte straffbart, det var inte ens synliggjort för rätten.⁴⁵ Men hade Sara mördats utan deras agerande?

Hovrätten – fragmentering i flera led

Både Ahmed och Tarek överklagar tingsrättens dom. De bestrider att de hotat Sara och yrkar att dödandet ska rubriceras som dråp, eftersom det skett i samband med ett hastigt uppkommet bråk. Också i hovrättens resonemang nämns de vuxna manliga släktingarna. Hovrätten menar att utredningen i målet visar att Ahmed och Tarek

[...] under en längre tid – bl a under påverkan av äldre manliga släktingar – ansett sig kränkta av Saras sätt att vara och hennes vilja att inte låta andra bestämma över henne och att detta uppenbarligen varit en starkt bidragande orsak till gärningen.

Men, säger rätten:

Vid en samlad bedömning anser hovrätten att utredningen *inte* visar att de haft uppsåt att döda Sara förrän vid den tidpunkt då de placerade livremmen runt hennes hals (vår kursivering).

Instället menar rätten att det finns omständigheter som talar i motsatt riktning. Dessa är att mordet ägt rum i ett tättbebyggt område nära Sara och Ahmeds hem, och att de båda gärningsmännen haft med sig en kamrat när de följde efter Sara.

Vems logik bakom mordet?

Den turkiska sociologen Leyla Pervizat, som arbetat med en kartläggning av hedersmord som blivit föremål för en rättslig hantering i Turkiet, hävdar att det är relativt vanligt att yngre manliga familjemedlemmar utses av släktens vuxna män att begå mord i hederns namn, med motiveringen att straffet är lägre för dessa unga män. Belöningen är hjältestatus bland släktens män.⁴⁶

Ett mord begånget i ett hederskulturellt sammanhang kan sålunda tolkas som en handling att vara stolt över, inte som något fel som måste döljas: Med mordet är hedern återupprättad för släktens män. I de vuxna manliga släktingarnas ögon torde Ahmed och Tarek snarare betraktas som hjältar än brottslingar. De båda unga männen går också själva till polisen och anmäler sitt brott.

Ändå gör hovrätten en annan bedömning. Gärningsmännen tycks ha kunnat aktualisera föreställningar hos rätten om en annan rationalitet bakom mordet. Försöker – och lyckas – Ahmed och Tarek använda en ”svensk” tolkningsram som en förklaring till sitt brott? För i linje med inarbetade förståelser av mäns våld mot kvinnor i Sverige, där mäns vanmakt ses som en vanlig orsak till våld, accepterar hovrätten Ahmed och Tareks egna beskrivningar av att mordet föranleddes av vad som utspelade sig på mordplatsen – där Saras eget uppträdande spelade en framträdande roll.⁴⁷

Inför denna förståelse vinner inte åklagarens påstående om att dödandet var planerat gehör. Utifrån ett åtalsunderlag som synliggjorde Saras våldsverklighet och alltså inte bagatelliserade hennes våldserfarenheter som konflikter eller som utslag av livlig fantasi, och med kunskaper om våld i ett hederskulturellt sammanhang, hade rättens bedömning kunnat bli en annan. Rimligt hade då varit att anta att de vuxna manliga släktingarna hade fattat beslutet om att Sara skulle dödas. Uppgifter i förundersökningen talar också, som vi nämnt, om ett rådslag där släktens män uttalat en ”dödsdom” mot Sara. Ahmed och Tarek kan i detta sammanhang förstås som gärningsmän utvalda exempelvis på grund av att de med hänsyn till sin låga ålder får ett lindrigare straff.

En dylik förståelse pekar vidare mot att de

manliga släktingarna borde åtalas för anstiftan till mord, och en sådan förundersökning inleddes men lades ner då brott inte kunde styrkas. Beslut att lägga ner en förundersökning motiveras inte närmare än så men åklagaren anförde i en intervju att den *tidsrymd* som förflutit mellan rådslaget och mordet stärkte trovärdigheten i de manliga släktingarnas försäkringar om att någon dödsdom mot Sara aldrig uttalats (*Västerbottenskuriren* 1997-03-12).

Om hoten mot Sara förstås i ett hederskulturellt sammanhang får dock betydelsen av den tidsrymd som förflutit mellan dödsdomen och mordet en annan innebörd: En kvinna som fått en horastämpel måste tillintetgöras för att återupprätta mäns heder, men det är inte självklart att en dödsdom måste realiseras skyndsamt. Också hoten – kvinnans och omgivningens visshet om att hon är dödsdömd – kan förstås som ett sätt att upprätthålla mäns heder genom att hålla kvinnor på plats. När tiden mellan rådslaget och mordet dessutom, med en sammanhållen våldsförståelse, kan ”fyllas” med förundersökningens uppgifter om en våldsverklighet fylld av kontroll, hot och våld, framstår tiden snarare som ett argument *för* att rådslaget ägt rum: ”dödsdomen” och mordet binds samman.

Hovrätten resonerar dock inte utifrån dylika omständigheter. Däremot fann man att omständigheterna talade för att gärningen skulle bedömas som mord med hänsyn till att Sara vid tillfället befann sig i en skyddslös situation och att gärningen begåtts av en närstående. Kombinationen av ett ofullständigt åtalsunderlag, rättens egen okunskap om våld mot kvinnor i ett hederskulturellt sammanhang, deras användande av svenska inarbetade ”sanningar” om våld, och juridikens utformning, kan därmed sägas ha samverkat för att ytterligare skymma de manliga släktingarnas delaktighet i

mordet i hovrättens dom, i jämförelse med tingsrättens.

En våldsverklighet utan slut

Vi har så långt visat på rättsens fragmenterade förståelse av Saras liv och död genom att ställa den i relief mot ett sammanhållet perspektiv i analysen av Saras våldsverklighet före mordet. Men tar våldet slut med Saras död?

Rättsligt är frågan besvarad när Ahmed och Tarek döms för grovt olaga hot och mord. Men genom att ta omvägen över ett annat hedersmord – mordet på Pela i Kurdistan sommaren 1999 – vill vi slutligen visa hur mordet på Sara kan förstås i ett sammanhang som inrymmer kvinnorna runt Sara: en våldsverklighet efter hedersmordet.

Pela, som med sin familj åkt på semester till irakiska Kurdistan i tron att hon skulle gifta sig, mördades av sin pappa och hans tre bröder.⁴⁸ Hennes mamma och syster blev vittnen till mordet, och systemen kontaktade omedelbart den svenska polisen.⁴⁹ Två av farbröderna dömdes efter att de återvänt till Sverige till livstids fängelse för mord.⁵⁰

I tingsrätten och hovrätten yrkade Pelas syster – som var åklagarnas främsta vittne – skadestånd för de psykiska skador hon själv åsamkats som vittne till mordet. I båda instanserna dömdes farbröderna att betala skadestånd, men resonemangen om vad detta beviljades för skiljer sig åt. Tingsrätten tillerkände inte systemen skadestånd för kränkning, med motiveringen att detta är möjligt bara om en person har kränkts ”genom ett brott mot *sin egen personliga integritet, frid eller ära*”, inte om någon ”bevittnar att någon annan utsätts för ett brott” (tingsrättsdom 2001-01-12). Hovrätten däremot, gjorde en annan bedömning:

Mordet, som för systemen framstod som en känslökall och brutal avrättning, ägde rum i hennes närvaro som en markering att hon också kunde bli dödad. Farbrödernas handlande var en tydlig signal till henne att följa familjens levnadssätt i enlighet med de kurdiska normerna. Avsikten med mordet var alltså även att skada systemen [...] Hon har själv uppfattat det som att Pela dömdes i hennes närvaro för att hon skulle förstå att *samma sak kunde hända henne* om hon inte följde familjens levnadsregler (hovrättsdom 2001-04-09, våra kursiveringar).

Hovrätten menade att systemen på grund av detta hade rätt till skadestånd för kränkning, dvs att hennes egen personliga frihet, frid och ära kränkts. Här sätts mordet på Pela in i ett sammanhang där det får betydelse också efter mordet – för andra kvinnor. Hovrättens resonemang kan tolkas som ett synliggörande av ett hederskulturellt sammanhang, och därmed en våldsverklighet som inte tar slut med Pelas död.

I brottmålet rörande Saras död separeras de vuxna manliga släktingarnas våldsutövning från mordet och Ahmed och Tareks hot. Men om ”motivet” till mordet är det tingsrätten slår fast, att Sara misshagat släktens män, eller om en starkt bidragande orsak, som hovrätten hävdar, var att Ahmed och Tarek under inflytande av släktens män känt sig kränkta av att Sara inte lät sig styras av dem, pekar det mot en våldsverklighet efter mordet.

Liksom hedersmordet på Pela kan förstås som ett direkt hot mot Pelas syster kan hedersmordet på Sara tolkas som ett hot mot andra kvinnor. När våldet omtolkas och blir kvinnornas ”fel” kan ett hedersmord förstås som ett *direkt hot mot kvinnliga släktingar* om ett öde

också de kan gå till mötes. I utredningen om brotten mot Sara finns uppgifter om att hennes mamma före mordet levde under hot, men också att hon hotades efter mordet: en manlig släkting ska ha ringt henne och sagt att ”nu är det din tur”. I bilden av Saras liv tar våldet inte slut för att hon är död. Där finns en våldsverklighet före och efter mordet. Med ett sammanhållet perspektiv blir det möjligt att hålla samman olika våldsformer och våld utövat av flera män – men också att se hur flera kvinnor utsätts.

Rättsliga utmaningar

Sara mördades alltså några veckor före sin sextonde födelsedag efter år av våld och fruktan för sitt liv. Vi har visat hur rätten, varken under hennes liv eller efter hennes död, har lyckats formulera de kränkningar hon utsattes för på ett sätt som synliggör hennes våldsverklighet. Och det som inte kan kläs i rättsliga termer blir heller inte rättsligt giltiga frågor.⁵¹

Genom förundersökningen, åtal, tingsrätts- och hovrättsförhandlingar löper i vår tolkning djupa sprickor. Samband som hade kunnat begrundas våldet mot Sara och andra kvinnor i hennes närhet bryts upp. Saras rätt till frihet och frid, liv och hälsa – i ett liv där männen runt henne kontrollerade och misshandlade henne för att hon ”blivit en hora” och smutsat deras heder, och där de slutligen dödade henne för att hedern skulle återupprättas – tillvaratogs inte av samhället. I vilken del var männens handlingar över huvud taget straffbara? Och fanns det några formulerade skyddsintressen som tog fasta på Saras rättigheter?

I de båda rättegångarna avseende de olaga hoten aktualiseras vad Berglund kallar problem på systemnivå: Det skyddsintresse lagstiftaren formulerat bakom kriminaliseringen av olaga hot tar inte sikte på hotelser som del i

en större kontrollutövning som män utövar mot kvinnor, utan skyddsintresset bakom lagstiftningen om olaga hot är könsneutralt formulerat.

När mäns kontroll av kvinnor inte synliggörs i lagstiftningen, och kvinnors rätt till frihet från mäns kontroll inte omfattas av ett formulerat skyddsintresse, kan inte heller någon skada påstås uppstå som relaterar till sådan kontrollutövning. Den könlösa individen kan kränkas men i förhållande till kvinnor finns inga kränkningar att åberopa.⁵² Från en systemnivå kan man därför ställa frågan om varför inte den omfattande begräsning och kontroll Sara utsattes för av manliga släktingar träffades av ett straffbud? Och vidare, varför formuleras inte kvinnors rätt till liv i frihet och frid i rättsliga termer, som ett skyddsintresse? En rättslig utmaning träder fram i ett sådant projekt, som också rymmer frågan för vem rättsystemet är och bör vara skapat. Utöver Sara skulle rätten med vårt sammanhållna perspektiv behöva ta hänsyn till att också de kvinnor som finns omkring en kvinna som hotas till livet lever i och begränsas av dessa hot, och att kontrollutövningen omfattar också dem.

Hovrättens bedömning av mordet kan illustrera problem på tillämpningsnivån, här i det Berglund kallar materiella begränsningar. Eftersom åklagaren inte med tillräcklig styrka lyckades argumentera för att ett större sammanhang runt mordet hade förklaringsvärde kom rättsens bedömning att vila på försvarets åberopande av brottsoffrets eget uppträdande. Även om domstolen dömde i linje med åklagarens yrkande om ansvar för mord, märks i vår tolkning att bedömningen av gärningsmännens uppsåt – och därmed domskrivningen i målet – påverkades inte bara av åtalsupplägget utan även av bevisbördereglererna och de rättssäkerhetsaspekter de skyddar, i en riktning som un-

dergrävde brottsoffrets krav på upprättelse. Eller med andra ord: Den våldsförståelse som hovrätten lutade sig mot ledde till uppfattningen att mordet troligast var hastigt uppkommet, och juridikens verktyg beseglade denna slutsats. Givet rättens normerande funktion förblev därmed åtskilligt av mäns kränkningar av kvinnor i fallet Sara osynliga – och därmed tillåtna av samhället?

Kvinnofridsbrottet – synliggjorda samband

Vår analys av den rättsliga hanteringen av hedersmordet på Sara visar på behovet av att hitta bättre juridiska definitioner av mäns våld mot kvinnor, där den kunskap vi har om samband mellan olika våldformer, mellan det "lindriga" och det "allvarliga" och om olika gärningsmän och olika offer i olika könskulturella sammanhang, får genomslag.

Kvinnofridsbrottet, en rubricering skapad för att fånga våldets normaliseringsprocess,⁵³ är ett exempel på en sådan kontextualisering.⁵⁴ I detta brott sammanförs gärningar som var för sig kan vara lindriga till ett gemensamt: grov kvinnofridskränkning. Genom att sammanföra olika gärningar framstår den kränkning mannen utsätter kvinnan för som allvarligare eftersom det sammanhållna perspektivet synliggör den process i vilken mannen med hjälp av våldet tar kontroll över kvinnans liv.

Den genusrättsliga diskussionen om våld mot kvinnor har hittills rört enskilda mäns våld mot enskilda kvinnor. Problemställningen har fokuserat på sambanden mellan olika gärningar utförda av samma man, och kritiken mot den rättsliga hanteringen av dessa brott har gällt att våldet inte förstås i ett processperspektiv som tar hänsyn till att kvinnans livsutrymme krymper till följd av mannens våld.⁵⁵

När vi här utgått från ett sammanhållet perspektiv i analysen av våldsbrott begångna i

ett hederskulturellt sammanhang, har ytterligare dimensioner av mäns våld mot kvinnor synliggjorts. Dels har vi visat hur möjligheterna att inom rättsväsendet synliggöra våld mot kvinnor är beroende av att också "det lindriga våldet" ges giltighet. Dels har vi i exemplen Sara, Pela och Fadime visat hur brotten begåtts av ett kollektiv av män, vilka kontrollerar flera kvinnor. Vi har pekat på samband mellan olika våldsgärningar, utförda av flera män, riktade mot flera kvinnor. Inte bara på gärningssidan, utan även i synen på vem som är brottsoffer måste alltså samband synliggöras.

Individens frihet – kvinnors rättsskydd?

Många genusrättsliga teoretiker har påpekat hur de principer som styr rätten präglas av synen på individen som autonom i relation till andra individer, och avtalet som den form genom vilken individens förpliktelser gentemot andra skapas. Könade relationer ryms inte inom denna förståelse och exemplen är många på att kvinnors strategier hamnat utanför den rättsliga rationaliteten; när de inte anmäler en man som utövar våld mot dem, när de inte lämnar en våldsam man, inte skyddar sina barn från en våldsam pappas övergrepp eller inte berättar om sexuella övergrepp i polisförhör, osv.

I stället för att ses som en speciell kvinnlig rationalitet kan dessa beteenden tolkas i ljuset av kvinnors livssituationer. Knyts agerandet till könade praktiker i kulturella sammanhang där kvinnors underordning förstås som central, framträder beteendet snarare som begripligt.⁵⁶

För Sara liksom för Fadime, Pela och alla andra kvinnor som *bryter* normativa krav kan frågan i delar förstås ur motsatt perspektiv. Dessa kvinnor agerar efter just de principer om individens rättigheter vår rättstradition avser att skydda. Med tingsrättens formulering återigen:

[...] den verkliga orsaken till att Sara bragts om livet var att hon en längre tid misshagat Ahmed och Tarek men sannolikt även andra manliga anhöriga genom att *bryta mot det kulturella mönster hon förväntades följa och vilja leva ett vanligt tonårsliv som andra flickor i Sverige* (vår kursivering).

Ändå misslyckades rättssystemet med att synliggöra Saras våldsverklighet. Kvinnor tycks inte kunna åtnjuta rättsstatens fulla skydd, varken i situationer när de utsätts för mäns våld och kontroll – med de konsekvenser detta får för kvinnors handlingsmöjligheter – eller när de hävdar sina rättigheter som individer, på kollisionkurs med könsnormerna.

Samhälleliga utmaningar

Genom att utgå från ett sammanhållet perspektiv i analysen av ett rättsfall har vi pekat på några av de luckor, sprickor och blinda fläckar rättssystemet visar fram när det gäller att formulera, tolka, förstå och agera mot mäns våld mot kvinnor. Vi har visat hur våld fragmenteras och osynliggörs i den rättsliga förståelsen och hur de verktyg som står till buds när kvinnors våldsverkligheter möter rättssystemet därmed är inadekvata.

Men enligt vår analys är straffrätten också beroende av att samhället omkring definierar, dokumenterar och agerar mot våldet. Våld mot kvinnor måste med andra ord tolkas och förstås som våld också på andra arenor än den rättsliga för att alls nå till rättslig prövning – än mer så för att män som utövar våld mot kvinnor ska ställas till svars för sina gärningar.

Konkret innebär detta att ”det lilla” våldet – det som socialtjänsten i Saras fall bedömde som bagatellartat, som utslag av ”konflikter” som hotar familjesammanhållningen eller över-

drifter från en ung kvinna – behöver synliggöras som våld om vi ska kunna se – i betydelsen begripa – det grova våldets närvaro i kvinnors liv. Vi argumenterar därmed för ett perspektivskifte i synen på våld, där våldets plats i kvinnors och mäns liv sätts i fokus, istället för att jämförelser görs mellan ”litet” och ”stort”, ”likt” eller ”olikt”, våld.

Vi har i denna artikel velat visa hur en sådan sammanhållen tolkning av våld är en förutsättning för att straffrätten ska kunna hantera och bestraffa mäns våld mot kvinnor på sätt som tar kvinnors rätt till våldsfria liv på allvar. Vår argumentation pekar även mot att detta kräver att kvinnors rätt till frihet från mäns kontroll görs till ett skyddsintresse i strafflagstiftningen.

Ett sammanhållet perspektiv öppnar för en komplex bild av vårt ”jämslida” Sverige där mäns dominans och kontroll över kvinnor kan sägas få fortgå i skydd av varierande – men besläktade och samverkande – förhållningssätt på olika arenor. Rättens fragmentarisering och osynliggörande, liksom socialtjänstens omdefiniering och bagatellisering av det våld som Sara utsattes för, kan ur detta perspektiv förstås som uttryck för hur åtskiljandets diskurs är användbar för att upprätthålla mäns kontroll över kvinnor.

Vår analys pekar mot att det krävs mer än lagändringar eller enstaka insatser för att stärka skyddet för kvinnor. Med ett sammanhållet perspektiv kan invanda synsätt på våld mot kvinnor utmanas och brytas, inte bara inom juridiken utan i samhället i stort.

Rättsfall

Hovrätten för övre Norrland; Dom 1997-05-26, Mål nr B 119/97
 Gotlands tingsrätt; Dom 1994-09-29,
 Mål nr B167/94

Umeå tingsrätt; Dom 1997-03-25,
Mål nr B 2121-96
Uppsala tingsrätt; Dom 1998-05-07,
Mål nr B350-98
Uppsala tingsrätt; Dom 2002-04-03,
Mål nr B 237-02
Stockholms tingsrätt; Dom 2001-01-12,
Mål nr B 338-00
Svea Hovrätt; Dom 2001-04-09,
Mål nr B 715-01
Svea Hovrätt; Dom 2002-06-01,
Mål nr B4651-02:48

Samt förundersökningar tillhörande samtliga dessa mål.

Noter

1. Tack till Eva Lundgren för konstruktiv handledning och till Madeleine Leijonhufvud för inspirerande kommentarer.
2. Intervju med Fadime Sahindal i TV-programmet *Striptease* (1998) och Fadimes tal i riksdagen 20/11 2001. Talet publicerades i sin helhet i *Aftonbladet* den 6 februari 2002.
3. Pappan och brodern fälldes för olaga hot, brodern dessutom vid ett senare tillfälle för misshandel och övergrepp i rättssak (dom 1998-05-07).
4. Pappan fälldes i såväl tingsrätt som hovrätt, men i hovrätten tog han tillbaka sitt erkännande. Hovrätten fastställde tingsrättens dom på livstids fängelse för mord (dom 2002-04-03 och 2002-06-01).
5. Eva Lundgren, Gun Heimer, Jenny Westerstrand och Anne-Marie Kalliokoski: *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfattningsundersökning*, Fritzes Offentliga publikationer 2001; Eva Lundgren och Jenny Westerstrand: "Fadime, patriarkatet och våldet", *Itkua ikä kaikki. Festskrift till Aili Nenola*, Soumalaisen Kirjallisuuden Seura 2002; Eva Lundgren: "Kultur, våld och maskulinitet. Kulturspecifikt hedersvåld och kulturlöst svenskt våld", Föredrag på konferensen "Våld och aggressivitet", Uppsala 6–7 februari 2003, Kurssekretariatet vid Uppsala universitet; Nea Mellberg: *När det överkliga blir verklighet. Mödrars situation när deras barn utsätts för sexuella övergrepp av fäder*, Boréa förlag 2002.
6. Se t ex Eva Lundgren och Jenny Westerstrand: "Därför blev rapporten om kvinnovåldet nertystad", *Expressen* 4 juni 2001 samt Jenny Westerstrand: "Sexistisk råkjør?", *Dagbladet* 3 juli 2001.
7. Lundgren 2003 samt Inger Lövkrona (red): *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*, Nordic Academic Press 2001, s. 124.
8. Carol Pateman: *The Sexual Contract*, Polity Press 1988; Hillary Charlesworth: "What are Womens Human Rights?", *Human Rights of Women. National and International Perspectives*, red. R Cook, University of Pennsylvania Press 1995; Eva-Maria Svensson: *Genus och rätt*, Juridiska institutionen, Göteborgs universitet 1997 samt Kevät Nousainen (red): *Responsible Selves. Women in Northern Legal Culture*, Ashgate 2001.
9. Kerstin Berglund: "Rättens användbarhet vid brott mot kvinnor", *Kvinnor och miljöer, Rapport från det 9:e nordiska kvinnojuristmötet*, red. Monica Herrlin, Institutionen för privaträtt, Helsingfors universitet 1995.
10. Rättskällevärdens hierarki anger lagtext, förarbeten, praxis och doktrin som vägledande för tolkning.
11. Nils Jareborg: *Allmän kriminalrätt*, Iustus 2001, s. 58.

12. Se *ibid*, s. 45ff för principer för kriminalisering.
13. Anders Agell: "Rättsdogmatik eller konstruktiv rättsvetenskap", *Festskrift till Stig Strömholm*, Iustus 1997; Claes Sandgren: "Om empiri och rättsvetenskap", *Juridisk tidskrift* 1995/96:4; Tove Stang Dahl: "Innledning till kvinneverden", *Kvinneverden* I, red. Dahl, Universitetsforlaget 1985.
14. Jareborg 2001, s. 52, 60.
15. Vi använder diskurs med Mellbergs definition som "ett bestämt sätt att tala och skriva om problemet uttryckt i tämligen stabila föreställningar som uppfattas som 'sanningar'". Se Mellberg 2002, s. 464.
16. Lundgren m fl 2001. I denna undersökning tillfrågades 10 000 svenska kvinnor om sina erfarenheter av våld från män. Resultaten visar att nästan hälften (46%) varit utsatta för våld på olika arenor (offentliga såväl som privata), utövat av män som kvinnorna har olika relationer till (sexuella såväl som icke sexuella).
17. Kontrollerande beteenden beskriver de frågor i enkäten som rörde handlingar vilka begränsar kvinnans livsutrymme men inte klassats som våldshandlingar (t ex att använda nedsättande ord, förbjuda kvinnan att träffa släkt och vänner, kräva att få veta vem hon träffar).
18. Lundgren m fl 2001, s. 75.
19. Mellberg 2002, s. 420f.
20. Vår förståelse av ett sammanhållet perspektiv bygger på den våldsförståelse som håller på att utvecklas i den vidare analysen av *Slagen dam* (Eva Lundgren: "'Slagen dam' Towards a New Understanding? New Results and Stubborn Resistance", Föredrag på NorFas konferens "Kön och Våld", Køge 23-24 november 2001; Lundgren 2003; Lundgren & Westerstrand 2002 samt: *Mansvåldets geografi. En kunskapsöversikt om mäns våld mot kvinnor*, kommande. För en analys där sammanhållna grepp används i utvecklandet av feministisk teori, se Eva Lundgren: *Ekte kvinne? Identitet på kryss of tvers*, Pax forlag 2001.
21. Jfr Lundgren 2001, s. 27; Lundgren 2003 samt Lövkrona 2001, s. 124.
22. Nils Gilje och Harald Grimen: *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*, Daidalos 1993, s. 179; Lundgren 2001, s. 31.
23. Förutom Saras är samtliga namn i denna framställning fingerade.
24. Det material vi använder är förundersökning, tingsrättsdom 1997-03-25, hovrättsdom 1997-05-26 rörande brotten olaga hot och mord.
25. Dom 1994-09-29
26. Jfr Lövkrona 2001, s. 34; Lundgren 2001, s. 67.
27. Lundgren 2001, s. 47, 2003.
28. jfr Lundgren 2001, s. 67 och Unni Wikan: *Generous Betrayal. Politics of Culture in the New Europe*, University of Chicago Press 2001, s. 86ff.
29. Sylvia Yanagisako & Carol Delaney: *Naturalizing Power. Essays in Feminist Cultural Analysis*, Routledge 1995; Åsa Eldén: *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder*, Uppsala universitet 2003.
30. Framställningen av detta hederskulturella sammanhang bygger på analyser av intervjuer med kurdiska och arabiska kvinnor i Sverige samt rättsfall gällande våld i hederns namn. Analyserna presenteras i Lundgren och Eldén 2001 samt i Åsa Eldén: "'Om hon lever vill människor se mer och mer'. Rykten, splittrad kvinnlighet och heder hos svenska kvinnor från Mellanöstern", *Sociologisk forskning* 2001:3-4, samt Eldén 2003.

31. Jfr Pierre Bourdieu: *Den manliga dominansen*, Daidalos. s. 40. För en diskussion om relationen mellan skam och heder, se Marit Melhuus: "Hvilken skam uten ære? Eller: finnes den skamløse æren?", *Skam. Perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne*, red. Trygve Wyller, Fagbokforlaget 2001, s. 147.
32. I kristen myttradition finns den splittrade kvinnligheten som föreställningar om hora och madonna (Se Lundgren 2001 samt Anna-Lydia Svalastog: *Det var ikke mening-en... Om konstruktion av kjønn ved abortinngrep, et feministteoretisk bidrag*, Teologiska institutionen, Uppsala universitet 1998. Splittrad kvinnlighet kan förstås som en inarbetad kulturell föreställning i olika såväl västerländska som hederskulturella sammanhang (jfr ibid samt Eldén 2001; Lena Berg: *Äkta kärlek. Heterosexuell samvaro speglar mot diskurser om kärlek, heterosexualitet och kropp*, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet 2002).
33. Jfr Eldén 2001, s. 135ff; 2003, s. 57ff.
34. Jfr J G Peristiany (red): *Honour and Shame, the Values of Mediterranean Society*, Weidenfeld and Nicolson 1965; Carol Delaney: "Seeds of Honor, Fields of Shame", *Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean*, red. David D Gilmore, American Anthropological Association 1987, s. 40 ff; Asma Afsaruddin (red): *Hermeneutics of Honor. Negotiating Female "Public" Space in Islamic Societies*, Harvard University Press 1999, s. 9 samt Nadera Shaloub-Kevorkian: "Towards a Cultural Definition of Rape. Dilemmas in Dealing With Rape Victims in Palestinian Society", *Women's Studies International Forum* 2 1999, s. 157-173.
35. Fördjupad forskning om hot som våldsför- saknas, också inom den feministiska våldsforskningen. Resultaten från *Slagen dam* antyder att den betydelse hot har för mäns kontrollutövning mot kvinnor och hotens konsekvenser för kvinnor borde undersökas närmare.
36. NJA II 1962 s. 127. Brottsbalkens kap 4 innehåller brotten mot frihet och frid.
37. Ett förtydligande som gjordes av Strafflagskommittén med hänsyn till att stadgandet bättre skulle anpassas till fall då kvinnor hotades av nuvarande eller före detta makar/sambos. NJA II 1962 s. 127.
38. Petter Asp: "Nödvarnsrätten ur kvinnoperspektiv", *Rätt och genus*, red. Görel Granström, Lustus 1999, s. 94.
39. Madeleine Leijonhufvud m fl: *Brottsbalken. En kommentar*, del 1 2001, s. 208. Det finns dock en rad bestämmelser som kriminaliserar hot, med hänsyn till vad hotet sett i sitt sammanhang syftade till, t ex brottet övergrepp i rättssak, som kriminaliserar hotelser som uttalats i syfte att hindra någon från att avge vittnesmål eller anmäla brott.
40. Mellberg 2002.
41. Brottet betraktas som grovt, men rätten redovisar inga skäl till rubriceringen. Den får ses som en följd av att hoten fullföljdes. Hade Saras anmälan om olaga hot prövats innan hon mördades hade hoten svårligen enligt gällande rätt kunnat rubriceras som grova, jfr RH 1996:28.
42. Uppgifter om socialtjänstens agerande finns i den granskning Justitieombudsmannen gjorde av ärendet (*Justitieombudsmännens ämbetsberättelse*, Redogörelse 1998/99, Dnr 621-1997).
43. Den enda anmälan om brott – misshandel – som föregår mordet, går via en skolsyster (dom 1994-09-29). Sara gör också själv en anmälan om hot från sin bror och kusin,

- bara två veckor innan hon mördas. Polisen uppger till media att det inte framkom någonting som visade att detta ärende skulle vara särskilt akut (*Västerbottenskuriren* 1996-12-18).
44. Jfr Lundgren & Westerstrand 2002.
45. Jfr Berglund 1995.
46. Leyla Pervizat: "Honour Killings in Turkey. Stories of Extra-judicial Executions", *Monitor*, vol 15 2002:1.
47. Exempel på inarbetade "sanningar" om orsaken till mäns våld mot kvinnor i en svensk tolkningsram är att gärningsmannen var berusad eller sjuk, eller att offret uppträdde provocerande (se t ex Marianne Brantsaeter: *Møter med menn dømt for seksuelle overgrep mot barn*, Universitetet i Oslo 2001; Lundgren och Westerstrand 2002; Mellberg 2002).
48. Vi berör inte brottmålet utan endast den civilrättsliga delen avseende skadeståndsanspråken från Pelas syster.
49. I Irak anmälde Pelas mamma pappan och hans fyra bröder för mord. Pappan och en av bröderna dömdes för mord och fick ett års villkorlig dom. Domstolen definierade brottet som ett hedersmord, vilket enligt då gällande irakisk lagstiftning är en kraftigt förmildrande omständighet.
50. Domarna mot det båda männen bygger i princip uteslutande på systemens vittnesmål. I hovrätten kompletteras detta med ett videospelat förhör med Pelas mamma, som sedermera återvände till Sverige. (dom 2001-04-09).
51. Svensson 1997.
52. Den amerikanska statsvetaren Catharine MacKinnon argumenterar för att rättssystemet borde garantera kvinnor rätten till frihet från förtryck *grundat på kön*, istället för rätten att behandlas *utan hänsyn till kön*.
- Catharine MacKinnon: *Feminism Unmodified. Discourses on Life and Law*, Harvard University Press 1987.
53. Eva Lundgren: *Det får da være grenser for kjønn. Voldelig empiri og feministisk teori*, Universitetsforlaget 1993; *Våldets normaliseringsprocess*, ROKS 2004.
54. Kvinnovaldskommissionen föreslog att kvinnofridsbrottet skulle ses som ett perdurerande brott. Denna lösning avvisades i propositionen. Bevisproblem, konflikt med legalitetsprincipen och problem med att avgöra rättskraften angavs som huvudskäl för detta. Prop. 1997/98:55, s. 76ff.
55. Jfr Lundgren 2004.
56. Gudrun Nordborg (red.): *13 kvinnoperspektiv på rätten*, lustus 1995; *Makt och kön*, Symposion 1997; Görel Granström (red): *Rätt och genus*, lustus 1999; Nicola Lacey: "Feminist Legal Theory Beyond Neutrality", *Current Legal Problems*, red. M D A Freeman och R Halson, Oxford 1995.

Summary

In this article, we analyse the judicial handling of the murder of Sara in Umeå 1996. As point of departure, we use the verdicts from the district court and court of appeal, together with the preliminary investigation reports. In our analysis, we see connections between different forms of violence (e.g. threats, physical violence), violence used by different men (e.g. brothers, fathers, uncles), directed against different women (e.g. sisters, mothers). We also analyse the violence in a cultural context of honour. Our analysis of violence in its context and focus on the connections mentioned, points towards a comprehensive perspective. This perspective enables an analysis of the honour killing of Sara, showing how a collective of men, with reference to the honour of the family, use different forms of violence against several female relatives. In our interpretation, the perspective used in the judi-

cial handling of the case is quite another. Here, the acts of violence are separated and demarcated, and through this, disconnected from their context. Because of such fragmentising understanding, the action of the men ends up outside the judicial understanding of violence, and its perpetrators are found not guilty. A comprehensive perspective, however, may correspond to women's experience of violence and look after women's interests.

Åsa Eldén

Avd. för samhällsvetenskaplig genusforskning
Uppsala universitet
Thunbergsvägen 3 H
756 26 Uppsala
asa.elden@samgenus.uu.se

Jenny Westerstrand

Avd. för samhällsvetenskaplig genusforskning
Uppsala universitet
Thunbergsvägen 3 H
756 26 Uppsala
jenny.westerstrand@samgenus.uu.se